

ISSN: 1991-3494 (Print)
ISSN: 2518-1467 (Online)

**SCIENTIFIC JOURNAL OF
PEDAGOGY AND ECONOMICS**

**№5
2025**

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

PUBLISHED SINCE 1944

5 (417)

September – October 2025

ALMATY, 2025

EDITOR-IN-CHIEF:

ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

EDITORIAL BOARD:

RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal “Standards and Monitoring in Education” (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Czech Republic), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of NAS RK, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan **No. 3620-Ж**, issued on 05.06.2025

Thematic focus: *«publication of the results of new achievements in the field of fundamental sciences»*

Periodicity: 6 times a year.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Central Asian Academic Research Center» LLP, 2025

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К.Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Чех Республикасы), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан). <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС (Алматы қ.).

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 05.06.2025 ж. берілген № 3620-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Такырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Чешская Республика), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № 3620-Ж, выданное 05.06.2025 г.

Тематическая направленность: *«публикация результатов новых достижений в области фундаментальных наук».*

Периодичность: 6 раз в год.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр», 2025

CONTENTS

PEDAGOGY

U.A. Abitayeva, A.Kh. Sarybayeva

Determining the level of knowledge of future physics teachers in quantum optics.....15

B.K. Assylbekova, G.S. Zhaksybayeva, G.H. Kereybayeva

Preparedness of future biology teachers to develop environmental competence in students.....29

A. Bizhkenova, A. Bekbayeva

Historical foundations and stages of formation of foreign language education in Kazakhstan.....45

T. Igenbay, G. Baltabaeva, A. Shormakova

Development of students' analytical skills through linguistic analysis of literary prose texts.....59

R.K. Izmagambetova, M.N. Ospanbekova, N.S. Kozhamkulova

Formation of financial literacy of primary school students based on artificial intelligence.....75

M.S. Issayev, T.A. Apendiyev, L.S. Dinashева

Effectiveness of using digital and interactive maps in teaching history.....89

Zh. Isabekova, E. Seysenbieva, Y. Abdimomynov

Innovative approaches to teaching narrative techniques in literature classes: enhancing literary competence through active learning.....104

O. Kisseleva, Y. Savelyeva, I. Dadaeva

Analysis of the impact of artificial intelligence and game methods on the effectiveness of the educational process in higher education.....119

A. Kopbossyn, A. Orynbekeva, N. Serikbayeva

STEM technology in interdisciplinary natural science teaching.....133

G. Koshanova, Zh. Aimeshov

Methods of using virtual laboratories in robotics training.....146

M.M. Mataev, B.T. Mukatay, M.R. Abdraimova

Training of chemistry teachers: evaluation of the curricula of Kazakhstan and Turkey.....164

R. Myrzayev, A. Seitmuratov, A. Abuova

Mathematical training of IT bachelors in the Lupic project.....183

N.K. Mukazhanov, S.N. Zhiyenbayeva, B.A. Akzhigitov

Pedagogical technology for organizing adaptation of physical education students to educational activities.....198

Z. Mukhambetaliyeva, A. Uzakova, H. Fujii

Improving professional competencies in chemistry teaching.....209

N.B. Nabi, R.S. Rakhmetova

Pedagogical aspects of organizing the speaking process based on the 4c model: a comparative study among 10th–11th grade students.....226

G.A. Nazarova, A.Zh. Sharipova

Using case technologies and project-based learning in teaching sustainable development.....242

R. Orazalieva

The essence of the development of the ethno-artistic potential of students of creative specialties of the university.....260

M. Ryskulov, Zh. Dauletbekova, G. Klychniyazova

Developing students' oratorical speech through phraseological units.....273

Y. Tuyakov, A. Duisebayeva, Z. Razak

Training of future mathematics teachers in the digital educational environment...291

N.Kh. Shadiyeva

The impact of artificial intelligence on language learning.....307

ECONOMICS

N. Abdildinova, P. Beisekova, M. Sauranova

Infoanalytics in food security of Kazakhstan.....324

G.E. Amalbekova, A.N. Narenova, A.R. Tanatova

Agritourism - a factor of economic diversification and sustainable rural development in Kazakhstan.....339

G. Balgimbekova, M.E. Abdrakhim, A. Lambekova

AI applications in public administration for elderly participation monitoring.....355

A.B. Bekmukhametova, J. Juman*, A.M. Myrzakhmetova Formation and impact of credit derivatives on the stability of financial markets...	369
A. Zhumabekov, Zh. Osmanov, A. Zubecs State programs for lending and subsidizing entrepreneurship (based on the example of the “damu” fund).....	355
G. Issayeva, E. Zhussipova, G. Pazilov Mechanisms of environmental taxation for sustainable development in Kazakhstan.....	406
A. Koppayeva, M.R. Sikhimbayev, D.R. Sikhimbayeva Sources and features of investment risks in subsoil use.....	420
A.T. Kokenova, E.T. Askarova, G.K. Nietalina Integration of ESG principles into the tax system of Kazakhstan: from declarations to instruments.....	433
R.N. Kuatbekova, A.B. Mukhamedkhanova, A.A. Alzhanova Scenario modeling of the sustainability of meat processing enterprises in the context of global logistical and commodity crises.....	450
M.Zh. Makhambetov, A. Mambetova, A.A. Mussayeva Foresight forecasting of the agricultural industry in the Kostanay region of Kazakhstan.....	479
Zh. Nurlybek, A. Tynyshbaeva Political corruption as a channel of external influence: risks to sovereignty.....	479
L. Popp, A. Saulembekova, T. Kudaibergenov Financial management and risk management strategies in the fuel and energy complex under innovative development.....	513
S.B. Spatayeva, A.B. Alibekova, A.O. Zhupysheva Foreign experience in organizing an audit of the effectiveness of the use of budget funds aimed at the development of agriculture.....	531
A.O. Syzdykova, R.M. Tazhibayeva, A.T. Abubakirova Regulatory and taxation issues for non-fungible tokens.....	549
E. Temirbekova, A. Abdimomynova, M. Kushenova Demographic changes: international experience and impact on public services.....	564

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Ұ.Ә. Әбітаева, Ә.Х. Сарыбаева

Болашақ физика мұғалімдерінің кванттық оптика бойынша білім деңгейін анықтау.....15

Б.Қ. Асылбекова, Г.С. Жақсыбаева, Г.Х. Керейбаева

Болашақ биология мұғалімдерінің оқушылардың экологиялық құзыреттілігін дамытуға дайындығы.....29

А. Бижкенова, А. Бекбаева

Қазақстандағы шетел тілдерін оқытудың тарихи алғышарттары мен қалыптасу кезеңдері.....45

Т. Игенбай, Г. Балтабаева, А. Шормақова

Студенттердің аналитикалық дағдыларын көркем проза мәтінін лингвистикалық талдау арқылы дамыту.....59

Р.К. Измагамбетова, М.Н. Оспанбекова, Н.С. Кожамкулова

Бастауыш сынып оқушыларының қаржылық сауаттылығын жасанды интеллект негізінде қалыптастыру.....75

М.С. Исаев, Т.А. Апендиев, Л.С. Динашева

Тарихты оқытуда цифрлық және интерактивті карталарды пайдаланудың тиімділігін талдау.....89

Ж. Исабекова, Е. Сейсенбиева, Е. Абдимомынов

Әдебиет сабақтарында баяндау тәсілдерін оқытудың инновациялық әдістері: белсенді оқыту арқылы әдеби құзыреттілікті арттыру.....104

О. Киселева, Е. Савельева, И. Дадаева

Жасанды интеллект пен ойын әдістерінің жоғары білім берудегі оқу процесінің тиімділігіне әсерін талдау.....119

А. Копбосын, А. Орынбекова, Н. Серикбаева

STEM технологиясын жаратылыстану пәндерін пәнаралық оқытуда қолдану.....133

Г. Кошанова, Ж. Аймешов

Робототехниканы оқытуда виртуалды зертханаларды қолдану әдістері.....146

М.М. Матаев, Б.Т. Мұқатай, М.Р. Абдраймова

Химия мұғалімдерін даярлау: Қазақстан мен Түркияның оқу жоспарларын бағалау.....164

Р. Мырзаев, А. Сейтмуратов, А. Абуова

Лүріс жобасында It бағыттағы бакалаврларды математикалық даярлау.....183

Н.К. Мукажанов, С.Н. Жиенбаева, Б.А. Акжигитов

Дене шынықтыру факультеті студенттерінің білім беру қызметіне бейімделуін ұйымдастырудың педагогикалық технологиясы.....198

З. Мұхамбетәлиева, А. Узакова, Х. Фуджи

Химия білімінде тұрақты дамуға бағытталған кәсіби құзыреттілікті дамыту.....209

Н.Б. Нәби, Р.С. Рахметова

4К моделінің негізінде айтылым үдерісін ұйымдастырудың педагогикалық аспектілері: 10–11 сыныптар арасындағы салыстырмалы зерттеу.....226

Г.А. Назарова, А.Ж. Шарипова

Тұрақты дамуды оқытуда кейс-технологиялар мен жобалық - бағдарланған оқытуды қолдану.....242

Р. Оразалиева

ЖОО шығармашылық мамандықтары студенттерінің этнокөркемдік әлеуетін дамытудың мәні.....260

М. Рыскулов, Ж. Даулетбекова, Г. Клычниязова

Фразеологизмдер арқылы оқушылардың шешендік сөйлеуін дамыту.....273

Е.А. Тұяқов, А.Б. Дүйсебаева, Ж.Н. Разак

Цифрлық білім беру ортасында болашақ математика мұғалімдерін даярлау.....291

Н.Х. Шадиева

Жасанды интеллекттің тілді оқытуға әсері.....307

ЭКОНОМИКА

Н. Абдильдинова, П. Бейсекова, М. Сауранова

Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігіндегі инфоаналитика.....324

Г.Е. Амалбекова, А.Н. Наренова, А.Р. Танатова

Агротуризм - Қазақстандағы ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту мен экономиканы әртараптандырудың факторы ретінде.....339

Г. Балгимбекова, М. Абдрахим, А. Ламбекова

Егде жастағы адамдардың қатысуын бақылау үшін мемлекеттік басқаруда жасанды интеллектті қолдану.....355

А.Б. Бекмұхаметова, Ж. Жұман, А.М. Мырзахметова Қаржы нарықтарының тұрақтылығына несиелік туынды құралдардың қалыптасуы мен әсері.....	369
А. Жұмабеков, Ж. Османов, А. Зубец Кәсіпкерлікті несиелеу және субсидиялау бойынша мемлекеттік бағдарламалар («даму» қорының мысалында).....	389
Г.К. Исаева, Э.Е. Жусипова, Г.А. Пазиров Қазақстанның орнықты дамуы үшін экологиялық салық салу тетіктері.....	406
А.Ш. Коппаева, М.Р. Сихимбаев, Д.Р. Сихимбаева Жер қойнауын пайдаланудағы инвестициялық тәуекелдердің көздері мен ерекшеліктері.....	420
А.Т. Көкенова, Э.Т. Аскарова, Г.К. Нисталина Қазақстанның салық жүйесіне ESG принциптерін интеграциялау: декларациядан құралдарға дейін.....	433
Р.Н. Қуатбекова, А.Б. Мухамедханова, А.А. Альжанова Жаһандық логистикалық және шикізаттық дағдарыстар жағдайында ет өңдеу кәсіпорындарының тұрақтылығын сценарийлік модельдеу.....	450
М.Ж. Махамбетов, А. Мамбетова, А.А. Мусаева Қазақстанның Қостанай облысындағы ауыл шаруашылығы саласын форсайт болжау.....	479
Ж. Нурлыбек, А. Тынышбаева Саяси сыбайлас жемқорлық сыртқы ықпал ету арнасы ретінде: егемендікке төндіретін қаупі.....	512
Л. Попп, А. Саулембекова, Т. Құдайбергенов Инновациялық даму жағдайында отын-энергетикалық кешендегі қаржылық басқару және тәуекелдерді басқару стратегиялары.....	513
С.Б. Спатаева, А.Б. Алибекова, А.О. Жұпышева Ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған бюджет қаражатын пайдалану тиімділігінің аудитін ұйымдастыру: шетел тәжірибесі.....	531
А.О. Сыздықова, Р.М. Тажибаева, А.Т. Абубакирова Алмастырылмайтын токендар үшін құқықтық реттеу және салық салу мәселелері.....	549
Э.Т. Темирбекова, А.Ш. Абдимомынова, М.Ш. Кушенова Демографиялық өзгерістер: халықаралық тәжірибе және мемлекеттік қызметтерге әсері.....	564

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

У.А. Абитаева, А.Х. Сарыбаева

Определение уровня знаний будущих учителей физики по квантовой оптике.....15

Б.К. Асылбекова, Г.С. Жаксыбаева, Г.Х. Керейбаева

Готовность будущих учителей биологии к формированию экологической компетентности у учащихся.....29

А. Бижкенова, А. Бекбаева

Исторические предпосылки и этапы формирования иноязычного образования в Казахстане.....45

Т. Игенбай, Г. Балтабаева, А. Шормакова

Развитие аналитических навыков студентов посредством лингвистического анализа текста художественной прозы.....59

Р.К. Измагамбетова, М.Н. Оспанбекова, Н.С. Кожамкулова

Формирование финансовой грамотности младших школьников на основе искусственного интеллекта.....75

М.С. Исаев, Т.А. Апендиев, Л.С. Динашева

Эффективность использования цифровых и интерактивных карт в обучении истории89

Ж. Исабекова, Е. Сейсенбиева, Е. Абдимомынов

Инновационные подходы к обучению нарративным приёмам на уроках литературы: повышение литературной компетенции через активное обучение.....104

О. Киселева, Е. Савельева, И. Дадаева

Анализ влияния искусственного интеллекта и игровых методов на эффективность учебного процесса в высшем образовании.....119

А. Копбосын, А. Орынбекова, Н. Серикбаева

STEM-технологии в междисциплинарном обучении естественным наукам.....133

Г. Кошанова, Ж. Аймешов

Методика использования виртуальных лабораторий в обучении робототехнике.....146

М.М. Матаев, Б.Т. Мукатай, М.Р. Абдраймова Подготовка учителей химии: оценка учебных планов Казахстана и Турции.....	164
Р. Мырзаев, А. Сейтмуратов, А. Абуова Математическая подготовка бакалавров It направлений в проекте Luri.....	183
Н.К. Мукажанов, С.Н. Жиенбаева, Б.А. Акжигитов Педагогическая технология организации адаптации студентов факультета физической культуры к образовательной деятельности.....	198
З. Мухамбеталиева, А. Узакова, Х. Фуджи Совершенствование профессиональных компетенций в обучении химии....	209
Н.Б. Наби, Р.С. Рахметова Педагогические аспекты организации процесса устной речи на основе модели 4К: сравнительное исследование среди учащихся 10–11 классов.....	226
Г.А. Назарова, А.Ж. Шарипова Использование кейс-технологий и проектно-ориентированного обучения в обучении устойчивому развитию.....	242
Р. Оразалиева Сущность развития этнохудожественного потенциала студентов творческих специальностей вуза.....	260
М. Рыскулов, Ж. Даулетбекова, Г. Клычниязова Развитие ораторской речи учащихся с помощью фразеологизмов.....	273
Е.А. Туяков, А.Б. Дуйсебаева, Ж.Н. Разак Подготовка будущих учителей математики в цифровой образовательной среде.....	291
Н.Х. Шадиева Влияние искусственного интеллекта на обучение языку.....	307

ЭКОНОМИКА

Н. Абдильдинова, П. Бейсекова, М. Сауранова Инфоаналитика в продовольственной безопасности Казахстана.....	324
Г.Е. Амалбекова, А.Н. Наренова, А.Р. Танатова Агротуризм как фактор диверсификации экономики и устойчивого развития сельских территорий в Казахстане.....	339

Г. Балгимбекова, М. Абдрахим, А. Ламбекова

Применение ИИ в государственном управлении для мониторинга участия пожилых людей.....355

А.Б. Бекмухаметова, Ж. Жуман, А.М. Мырзахметова

Формирование и влияние кредитных деривативов на стабильность функционирования финансовых рынков.....369

А. Жумабеков, Ж. Османов, А. Зубец

Государственные программы кредитования и субсидирования предпринимательства (на примере фонда «даму»).....389

Г.К. Исаева, Э.Е. Жусипова, Г.А. Пазиров

Механизмы экологического налогообложения для устойчивого развития Казахстана.....406

А.Ш. Коппаева, М.Р. Сихимбаев, Д.Р. Сихимбаева

Источники и особенности рисков инвестирования в объекты недропользования.....420

А.Т. Кокенова, Э.Т. Аскарлова, Г.К. Ниеталина

Интеграция принципов ESG в налоговую систему Казахстана: от деклараций к инструментам.....433

Р.Н. Куатбекова, А.Б. Мухамедханова, А.А. Альжанова

Сценарное моделирование устойчивости мясоперерабатывающих предприятий в условиях глобальных логистических и сырьевых кризисов.....458

М.Ж. Махамбетов, А. Мамбетова, А.А. Мусаева

Форсайт прогнозирование сельскохозяйственной отрасли Костанайской области Казахстана.....479

Ж. Нурлыбек, А. Тынышбаева

Политическая коррупция как канал внешнего влияния: риски для суверенитета.....512

Л. Попп, А. Саулембекова, Т. Кудайбергенов

Финансовое управление и стратегии управления рисками в топливно-энергетическом комплексе в условиях инновационного развития.....513

С.Б. Спатаева, А.Б. Алибекова, А.О. Жупышева

Зарубежный опыт организации аудита эффективности использования
бюджетных средств, направленных на развитие сельского
хозяйства.....531

А.О. Сыздыкова, Р.М. Тажибаева, А.Т. Абубакирова

Правовое регулирование и вопросы налогообложения невзаимозаменяемых
токенов.....549

Э.Т. Темирбекова, А.Ш. Абдимомынова, М.Ш. Кушенова

Демографические изменения: международный опыт и влияние
на государственные услуги.....564

© A.T. Kokenova¹, E.T. Askarova², G.K. Nietalina^{3*}, 2025.

¹Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan;

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan;

³Turan University, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz

INTEGRATION OF ESG PRINCIPLES INTO THE TAX SYSTEM OF KAZAKHSTAN: FROM DECLARATIONS TO INSTRUMENTS

A.T. Kokenova — candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan,

E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>;

E.T. Askarova — PhD Student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan,

E-mail: amina.elmira@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3935-5848>;

G.K. Nietalina — Candidate of Economics, Associate Professor, Turan University, Almaty, Kazakhstan, E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2004-0603>.

Abstract. Amid a global climate agenda, growing international environmental commitments, and the advancement of sustainable development standards, the integration of ESG principles into public relevant. Kazakhstan, which has declared its intention to achieve carbon neutrality by 2060 and supports the UN Sustainable Development Goals, is facing the imperative to modernize its tax system by embedding environmental objectives, encouraging green investments, and promoting corporate responsibility. This study provides a comprehensive analysis of the potential and constraints of incorporating ESG-related components into Kazakhstan's fiscal architecture. It emphasizes the transition from declarative political strategies to the implementation of effective instruments that promote sustainable economic behavior. The main goal of the research is to identify institutional and economic conditions for integrating ESG approaches into the national tax system. The methodological basis of the study includes systemic and interdisciplinary approaches, content analysis of strategic documents, institutional and comparative analysis, and elements of expert evaluation. The analysis spans both macroeconomic perspectives and sector-specific contexts, revealing structural shortcomings, institutional barriers, and opportunities for reform. The scientific novelty of the study lies in the development of a conceptual model for ESG integration into Kazakhstan's tax system, aligned with national economic characteristics and international sustainability commitments. The paper justifies the need to introduce environmental taxes, carbon pricing mechanisms, tax

incentives for sustainable businesses, and digital ESG monitoring tools. A series of practical recommendations is proposed to strengthen the institutional role of the fiscal sector as a driver of ESG transformation, highlighting both the theoretical and applied relevance of the findings.

Keywords: ESG, environmental taxation, green taxes, tax incentives, decarbonization, carbon regulation, green economy

© А.Т. Көкенова¹, Э.Т. Аскарова², Г.К. Ниеталина^{3*}, 2025.

¹Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан;

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан;

³Тұран университеті, Алматы, Қазақстан.

E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНЕ ESG ПРИНЦИПТЕРІН ИНТЕГРАЦИЯЛАУ: ДЕКЛАРАЦИЯДАН ҚҰРАЛДАРҒА ДЕЙІН

А.Т. Көкенова — э.ғ.к., доцент, Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан,

E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>;

Э.Т. Аскарова — докторант PhD, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент, Қазақстан,

E-mail: amina.elmira@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3935-5848>;

Г.К. Ниеталина — э.ғ.к., қауым. профессор, Тұран университеті, Алматы, Қазақстан,

E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2004-0603>.

Аннотация. Климаттық күн тәртібінің өзектілігі артып, халықаралық экологиялық міндеттемелердің күшеюі мен тұрақты даму стандарттарының кеңеюі жағдайында ESG қағидаттарын (экология, әлеуметтік жауапкершілік, корпоративтік басқару) мемлекеттік реттеу жүйесіне, әсіресе салық саясатына интеграциялау ерекше маңызға ие. 2060 жылға дейін көміртегі бейтараптығына қол жеткізуге ниетті екенін мәлімдеген және БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруды қолдайтын Қазақстан Республикасы қолданыстағы салық жүйесін экологиялық тұрғыда жаңғырту, жасыл инвестицияларды ынталандыру және бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін арттыру қажеттілігіне тап болып отыр. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасының салық жүйесіне ESG компоненттерін енгізудің мүмкіндіктері мен шектеулерін кешенді талдауға бағытталған. Ерекше назар декларативтік стратегиялар мен саяси мәлімдемелерден экономикалық субъектілердің тұрақты мінез-құлқын ынталандыруға арналған нақты құралдарды енгізуге көшуге аударылды. Зерттеудің мақсаты – Қазақстанның салық саясатына ESG тәсілдерін интеграциялау үшін институционалдық және экономикалық алғышарттарды анықтау. Зерттеудің әдіснамалық негізі жүйелі және пәнаралық тәсілдерге сүйенеді. Олар институционалдық, контенттік және салыстырмалы талдау әдістерін, сондай-ақ сараптамалық бағалау элементтері мен халықаралық тәжірибелерге сыни шолу жүргізуді қамтиды. Талдау макроэкономикалық және салалық

ерекшеліктерді қамтиды, бұл құрылымдық олқылықтар, институционалдық тосқауылдар мен өсу нүктелерін анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің ғылыми жаңалығы — ұлттық экономиканың ерекшеліктерін, халықаралық міндеттемелерді және тұрақты даму саласындағы стратегиялық бағдарларды ескере отырып, Қазақстанның салық жүйесіне ESG интеграциясының авторлық тұжырымдамалық моделін әзірлеу. Мақалада экологиялық салықтарды, көміртекті баға белгілеу тетіктерін, тұрақты кәсіпорындарға арналған салықтық ынталандыруларды, сондай-ақ ESG тиімділігін бағалау мен мониторингілеудің цифрлық құралдарын енгізу қажеттілігі негізделеді. Зерттеу нәтижелері фискалдық секторды ESG трансформациясының драйвері ретінде институционалдық тұрғыдан нығайтуға бағытталған ұсыныстар кешенін қамтитын теориялық та, қолданбалы да маңызға ие.

Түйін сөздер: ESG, экологиялық салық салу, жасыл салықтар, салықтық ынталандыру, көміртекті реттеу, жасыл экономика

© А.Т. Кокенова¹, Э.Т. Аскарова², Г.К. Ниеталина^{3*}, 2025.

¹Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан;

²Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан;

³Университет Туран, Алматы, Казахстан.

E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz

ИНТЕГРАЦИЯ ПРИНЦИПОВ ESG В НАЛОГОВУЮ СИСТЕМУ КАЗАХСТАНА: ОТ ДЕКЛАРАЦИЙ К ИНСТРУМЕНТАМ

А.Т. Кокенова — к.э.н., доцент, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан,

E-mail: aiganymk7676@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8805-5924>,

Э.Т. Аскарова — докторант PhD, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан,

E-mail: amina.elmira@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0002-3935-5848>;

Г.К. Ниеталина — к.э.н., ассоц.профессор, университет Туран, Алматы, Казахстан,

E-mail: g.niyetalina@turan-edu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-2004-0603>.

Аннотация. В условиях углубляющейся климатической повестки, нарастающего давления со стороны международных экологических обязательств и расширения стандартов устойчивого развития особую значимость приобретает интеграция ESG-принципов (экология, социальная ответственность, корпоративное управление) в систему государственного регулирования, в частности — в налоговую политику. Республика Казахстан, провозгласившая курс на достижение углеродной нейтральности к 2060 году и поддерживающая реализацию Целей устойчивого развития ООН, сталкивается с необходимостью трансформации действующей налоговой системы в направлении экологизации, стимулирования «зелёных» инвестиций и повышения социальной ответственности бизнеса. Настоящее исследование направлено на комплексный анализ возможностей и ограничений включения

ESG-компонентов в налоговую систему Казахстана. Основное внимание уделено переходу от декларативных стратегий и политических заявлений к внедрению реальных инструментов, ориентированных на стимулирование устойчивого поведения экономических субъектов. Целью исследования является выявление институциональных и экономических условий для интеграции ESG-подходов в налоговую политику Казахстана. Методологическая база опирается на системный и междисциплинарный подходы, включающие методы институционального анализа, контент-анализа и сравнительного анализа, а также элементы экспертного оценивания и критического обзора международных практик экологического налогообложения и стимулирования «зелёных» инвестиций. Анализ охватывает как макроэкономические аспекты, так и отраслевую специфику, что позволяет выявить структурные дефициты, институциональные барьеры и потенциальные точки роста налоговой политики. Научная новизна заключается в разработке авторской концептуальной модели интеграции ESG-принципов в налоговую систему Казахстана с учётом специфики национальной экономики, международных обязательств и стратегических ориентиров устойчивого развития. В статье обоснована необходимость внедрения экологических налогов, механизмов углеродного ценообразования, налоговых стимулов для устойчивых предприятий, а также цифровых инструментов мониторинга и оценки ESG-эффективности. Предложен комплекс рекомендаций, направленных на институциональное укрепление фискального сектора как драйвера ESG-трансформации, что придаёт исследованию теоретическую глубину и прикладную значимость.

Ключевые слова: ESG, экологическое налогообложение, зелёные налоги, налоговые стимулы, декарбонизация, углеродное регулирование, зелёная экономика

Кіріспе. Қазіргі жаһандық экономиканың даму үрдістері тұрақты өсу мен әлеуметтік жауапкершілік мәселелеріне ерекше назар аударумен сипатталады. Климаттың өзгеруі, экологиялық дағдарыстар мен ресурстардың шектеулілігі жағдайында экономикалық саясаттың жаңа парадигмасы қалыптасуда. Осындай жағдайда ESG (Environmental, Social, Governance) қағидаттары бизнестің ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік басқарудың да стратегиялық жоспарлау жүйесіне еніп келеді. Бұл тәсіл экономикалық шешімдердің экологиялық және әлеуметтік салдарын ескеруді, сондай-ақ ұзақ мерзімді тұрақтылықты қамтамасыз етуді көздейді.

Салық жүйесі ESG қағидаттарын іске асырудың маңызды тетігі болып саналады, өйткені ол фискалдық реттеу арқылы экономикалық субъектілердің мінез-құлқына тікелей ықпал етеді. Салықтық ынталандыру мен преференциялар, экологиялық төлемдер мен «жасыл» инвестицияларды қолдау құралдары экономиканы тұрақты бағытқа бұрудың нақты тетігіне айнала алады. Қазақстан жағдайында бұл мәселе ерекше өзектілікке ие. Табиғи ресурстарға бай әрі шикізаттық экспортқа тәуелді ел ретінде Қазақстан бір мезгілде

экономикалық өсімді қолдау мен экологиялық жүктемені азайту арасындағы тепе-теңдікті іздеуде. Соңғы жылдары қабылданған стратегиялық құжаттар – көміртегі бейтараптығына қол жеткізу стратегиясы, «Жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы және 2050 жылға дейінгі ұлттық даму басымдықтары – фискалдық саясаттың трансформациясына институционалдық негіз қалайды. Аталған құжаттар ресурстық тиімділікті арттырудың, өнеркәсіпті декарбонизациялаудың және экологиялық таза технологияларды енгізудің маңызын айқындайды.

Дегенмен, қазіргі уақытта ұлттық салық жүйесі негізінен фискалдық функцияны орындауға бағытталған және кәсіпорындардың экологиялық және әлеуметтік жауапты іс-әрекеттерін ынталандыру деңгейі жеткіліксіз. Қоршаған ортаны ластағаны үшін төленетін төлемдер мен айыппұлдар, негізінен, алдын алу емес, өтемдік сипатта қалып отыр. ESG қағидаттарын іс жүзінде енгізуге бағытталған салықтық ынталандырулар мен жеңілдіктердің болмауы «жасыл» экономиканың қайта құрылуына кедергі келтіреді. Бұл ретте халықаралық тәжірибе ESG қағидаттарын салықтық реттеуге интеграциялаудың тиімді құралдарын көрсетеді. Мысалы, Еуропалық Одақ елдерінде, Канадада және Жапонияда көміртегі салығы, экологиялық акциздер және тұрақты бизнес үшін салықтық жеңілдіктер жүйесі белсенді енгізілуде. Мұндай шаралар бизнесті экологиялық инвестицияларға бағыттап қана қоймай, сонымен қатар салық төлеушілердің ұзақ мерзімді жауапты мінез-құлқын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының салық жүйесін ESG қағидаттарына бейімдеу қажеттілігі айқын. Мақалада фискалдық саясаттың қазіргі жай-күйі мен оның тұрақты даму мақсаттарына сәйкестігі талданады, институционалдық кедергілер айқындалып, ESG қағидаттарын салық жүйесіне интеграциялаудың тұжырымдамалық үлгісі ұсынылады. Зерттеу нәтижелері салықтық реттеуді экономикалық өсуді ғана емес, сондай-ақ экологиялық қауіпсіздік пен әлеуметтік әділдікті қамтамасыз етудің маңызды құралы ретінде қарастыру қажеттілігін негіздейді.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Бұл зерттеу экологиялық салық салу теориясының элементтерін, тұрақты даму тұжырымдамаларын және ESG (экология, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару) принциптерін біріктіретін жүйелік және пәнаралық тәсілге сүйенеді. Осы әдіснамалық негіздерді қолдану ESG-қағидаттарын Қазақстан Республикасының салық жүйесіне интеграциялау мүмкіндіктерін жан-жақты бағалауға мүмкіндік берді.

Талдау ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің, ҚР Экология және табиғи ресурстар министрлігінің ресми статистикалық деректері, сондай-ақ халықаралық көздер-экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (OECD), Дүниежүзілік Банктің, БҰҰ Даму Бағдарламасының (UNDP) есептері және ESG-есептілік платформаларының негізінде жүзеге асырылды. ЭЫДҰ, Еуропалық Одақ, Канада және Оңтүстік Корея елдеріндегі экологиялық салықтар мен фискалдық ынталандырулар бойынша салыстырмалы деректер ерекше маңызға ие болды.

Институционалдық және нормативтік кедергілерді анықтау мақсатында стратегиялық құжаттар мен қолданыстағы салық заңнамасын контент-талдау әдістері пайдаланылды. Бұдан басқа, ESG-бағдарланған фискалдық реформаны қабылдау мен оған дайындықты көрсететін бизнес, ғылыми қоғамдастық және мемлекеттік органдар өкілдеріне сараптамалық сауалнама жүргізілді.

Алынған деректерді құрылымдау және салық жүйесінің ішкі факторларын бағалау үшін салыстырмалы талдау, факторлық тәсіл және SWOT диагностикасы әдістері қолданылды. Сценарийлік модельдеу элементтері ESG құралдарын салық саясатына енгізудің ықтимал әсерлерін, соның ішінде олардың салық төлеушілердің мінез-құлқына және бюджеттік жүйенің тұрақтылығына әсерін болжауға мүмкіндік берді.

Деректерді аналитикалық өңдеу заманауи цифрлық құралдарды қолдана отырып жүргізілді: Microsoft Excel, SPSS және Power BI-визуализация, корреляцияны талдау және сараптамалық бағалауды жалпылау. Халықаралық тәжірибені талдау дамыған елдер ESG принциптерін кешенді құралдар арқылы салық саясатына белсенді түрде біріктіретінін көрсетеді. Еуропалық Одақта трансшекаралық көміртекті реттеу тетігі (CBAM), ЖЭК енгізгені үшін салықтық ынталандыру және 2014/95/EU директивасы шеңберінде міндетті қаржылық емес есептілік енгізілді (European Commission, 2014; 2022).

ЭЫДҰ елдері экологиялық салық салуды насихаттайды, жасыл инвестицияларды қолдайды және салықтық жеңілдіктер арқылы әлеуметтік жауапкершілікті ынталандырады (OECD, 2023). Канада прогрессивті көміртегі салығын қайтару механизмімен жүзеге асырады (Climate Action Incentive) және экологиялық инновациялар үшін салық несиелерін ұсынады (Government of Canada, 2023). Оңтүстік Корея ESG рейтингтерін салық жеңілдіктерімен байланыстырады және «Жасыл экономика» критерийлеріне сәйкес келетін компаниялар үшін арнайы ынталандыруды қолданады (Kim&Lee, 2023). Барлық модельдер тұрақты инвестициялар мен салықтық қолдау арасындағы байланыстың жоғары дәрежесін көрсетеді. Салыстырмалы талдау (1-кестені қараңыз) ESG-салық саясаты тұрақты дамудың маңызды құралына айналатынын және Қазақстанда ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып бейімделуі мүмкін екенін растайды.

Нәтижелер және талқылау. Соңғы жылдары ESG принциптерін (экологиялық, әлеуметтік және басқару) Экономикалық саясатқа біріктіру жаһандық деңгейде де, ұлттық стратегияларда да тұрақты дамудың маңызды бағыты болды. Қазақстан 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына қол жеткізуге ұмтыла отырып, институционалдық ортаны және заңнамалық базаны, оның ішінде Экологиялық кодексті белсенді реформалауда (ҚР Үкіметі, 2021).

Қазақстандық авторлардың зерттеулеріне сәйкес, табысты ESG-трансформациясының негізгі факторларының бірі тұрақты дамуға бағытталған фискалдық саясат болып табылады. ESG-қағидаттарын интеграциялау Қазақстанды қоса алғанда, елдердің экономикалық саясатының ажырамас бөлігіне айналады (Issayeva et al., 2024; Issayeva et al., 2023). Issayeva және бірлескен

авторлар (Issayeva et al., 2024) Қазақстан экономикасын декарбонизациялау тәсілі ретінде экологиялық бағдарланған салық тетіктерінің маңыздылығын атап өтті. Олардың жұмысында (2023) Еуропалық көміртегі тарифінің (CBAM) Қазақстаннан экспорттаушылардың бәсекеге қабілеттілігіне әсері талданады (Issayeva et al., 2023).

К. Akhmetov (Akhmetov, 2024) фискалдық ынталандыруды күшейту қажеттігін көрсете отырып, ESG призмасы арқылы Қазақстанның инвестициялық саясатын зерттейді. Mukhiyayeva, Sembiyeva және Zhagyparova (2024) бірыңғай стандарттардың кемшіліктері мен фискалдық құралдардың жоқтығын атап өтіп, ESG шеңберлеріне салыстырмалы талдау жасады (Mukhiyayeva et al., 2024). Nurgaliyeva, Jondelbayeva және Niyazbekova жүйелік қауіптерді төмендетудегі салықтардың рөліне баса назар аудара отырып, ESG тәуекелдерін бағалаудың инновациялық модельдерін жасады (Nurgaliyeva et al., 2024).

ESG аймақтық дамуға әсерін Nurgaliyeva (Nurgaliyeva, 2025) талдап, экологиялық көрсеткіштер мен аймақтық ЖӨӨ динамикасы арасындағы тұрақты байланысты анықтады. Tel және Smagambet (Tel & Smagambet, 2025) Қазақстандағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік (CSR) бытыраңқы заңдар арқылы реттелетінін және фискалдық базаны синхрондауды талап ететінін көрсетті.

Bakbergen (Bakbergen, 2024) корпорациялар мен мемлекеттік құрылымдарда ESG тәжірибесінің таралуын қарастырып, тетіктерді енгізу үшін аймақтық сын-қатерлерді атап өтті. Beisembayev және Akhmetkyzy (Beisembayev & Akhmetkyzy, 2024) экологиялық және әлеуметтік көрсеткіштер арасындағы теңгерімсіздікті атап өтіп, мұнай-газ секторындағы ESG тиімділігін бағалады. Maralov және бірлескен авторлар (Maralov et al., 2024) Бизнесінің тұрақтылығына оң әсер ете отырып, телекоммуникация секторындағы ESG тәжірибелері мен өнімділігінің байланысын зерттеді.

Аймақтың кең контекстінде, Ergasheva және т.б. (Ergasheva et al., 2023) Жасыл экономикамен синергияның әлеуетін атап өтіп, Орталық Азиядағы ESG инвестицияларын талдады. Іргелес зерттеулер көміртегі салығын енгізу жобалық экономикаға айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді; мысалы, ifedc 2024 (2025) талдауы Қазақстанның мұнай-газ секторындағы салықтарды модельдейді (IFEDC, 2025).

OECD және Еуропалық Комиссия ESG-фискалдық шараларды Климаттық мақсат пен тұрақтылықтың кілті ретінде жүзеге асыруға баса назар аударады (OECD, 2023; European Commission, 2022). Tol (Tol, 2023) қатаң климаттық шаралар айтарлықтай салық базасын құра алатынын растайды. Осылайша, соңғы бесжылдықтағы отандық және халықаралық зерттеулер Қазақстанда көміртегі баждарын, экологиялық салымдар үшін салық несиелерін және әлеуметтік жауапты бизнес-практикаларды кешенді салықтық қолдауды қамтитын ESG салық саясатын құру қажеттілігін растайды.

Халықаралық тәжірибені талдау дамыған елдер ESG принциптерін кешенді құралдар арқылы салық саясатына белсенді түрде біріктіретінін көрсетеді.

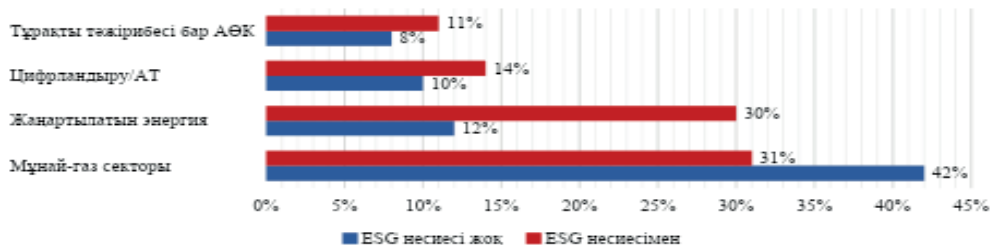
Еуропалық Одақта трансшекаралық көміртекті реттеу тетігі (CBAM), ЖЭК енгізгені үшін салықтық ынталандыру және 2014/95/EU директивасы шеңберінде міндетті қаржылық емес есептілік енгізілді (European Commission, 2014; 2022). Бірқатар елдерде жоғары тиімділікті көрсететін ESG-бағдарланған салық бастамалары сәтті жүзеге асырылды. 1 кестеде тұрақтылықты фискализациялаудың ең тиімді құралдарының мысалдары келтірілген.

1 кесте - ESG принциптерін салық жүйесіне біріктірудің халықаралық тәжірибесі

Ел	Құрал	Әсері
Германия	Көміртегі салығы және «жасыл» технологияларға субсидиялар	Онжылдықта CO ₂ шығарындыларының 23%-ға төмендеуі
Франция	ESG - салық несиелері	Тұрақты технологиялық секторларға инвестициялардың өсуі
Оңтүстік Корея	ESG салық сыйлықақысы-есеп беру	Корпоративтік ашықтық пен есептілікті арттыру

Ескерту – авторлар құрастырған

Талдау көрсеткендей, ESG құралдарын жүйелі түрде енгізу елдерге экологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешуге ғана емес, сонымен қатар экономикалық модельдің тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді. Зерттеу шеңберінде жүргізілген сценарийлік модельдеу Қазақстандағы инвестициялық шешімдердің құрылымына ESG-салық кредитін енгізудің әлеуетті әсерін бағалауға мүмкіндік береді. 1-сурет салықтық ынталандыру енгізілген жағдайда күрделі салымдардың қайта бағдарлануын көрсетеді: көміртекті көп қажет ететін салаларға инвестициялардың төмендеуі және тұрақты даму критерийлеріне сәйкес келетін секторларға инвестициялар үлесінің өсуі.

1 сурет. ESG несиесінің әсерінен инвестицияларды ықтимал қайта бөлу, %

Ескерту – авторлар Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша құрастырған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

Инвестиция сомасының 10% мөлшерінде ESG-салық несиесін енгізу мыналарға әкеледі: дәстүрлі көмірсутек салаларына инвестицияларды 11 пайыздық пунктке төмендету; ЖЭК-тегі салымдар үлесін 18%-ға ұлғайту; цифрландыруға және тұрақты АӨК - тәжірибеге инвестициялардың өсуі.

Бұл нәтижелер күрделі салымдар құрылымының ESG-мотивациялық салық механизмдеріне жоғары сезімталдығын көрсетеді.

Анықталған үрдістер мен халықаралық тәжірибені ескере отырып, мынадай ESG-бағдарланған салық құралдарын енгізу ұсынылады (2-кесте):

2 кесте - ESG принциптерін салық жүйесіне біріктірудің халықаралық тәжірибесі

Бағыт	Құрал	Күтілетін әсер
Экология	Көміртекті салығы, пластикалық қалдықтарға салынатын салық	Ластанудың төмендеуі, «жасыл» технологиялардың өсуі
Әлеуметтік сала	Гендерлік теңдік және инклюзивтілік үшін салықтық преференциялар	Әлеуметтік әділеттілікті арттыру
Басқару	ESG рейтингі бар компаниялар үшін табыс салығын төмендету	Транспаренттілік пен корпоративтік жауапкершілікті арттыру

Ескерту – авторлар құрастырған

Осылайша, Қазақстанның қолданыстағы салық жүйесі ESG-қағидаттарын интеграциялаудың бастапқы кезеңінде және кешенді трансформацияны талап етеді. Декларативті күн тәртібінен ESG бағдарларын аспаптық іске асыруға көшу саяси ерік-жігерді, құқықтық реформаны және ведомствоаралық үйлестіруді талап етеді. Тұрақты дамуға бағдарланған салықтық ынталандыруларды енгізу: әділ және инклюзивті фискалдық жүйені қалыптастыруды; «жасыл» және әлеуметтік маңызы бар экономикаға инвестициялардың өсуін; тұрақты даму мақсаттарын қолдайтын мемлекет ретінде Қазақстанның халықаралық имиджін нығайтуды қамтамасыз етуге қабілетті. Ұсынылған шараларды іске асыру салық жүйесін ESG - XXI ғасыр экономикасын трансформациялаудың маңызды құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

ESG-қағидаттары контекстіндегі Қазақстанның салық саясатының қазіргі жай-күйін талдау мәлімделген стратегиялық басымдықтар мен олардың нақты имплементациясы арасындағы тұрақты алшақтықты анықтауға мүмкіндік береді. Қазақстан Халықаралық ESG-күн тәртібіне, атап айтқанда, 2060 жылға дейінгі көміртегі бейтараптығына қол жеткізудің Ұлттық стратегиясы, БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі негіздемелік бағдарламасы және жасыл инвестицияларды ынталандыру жөніндегі бағдарлама шеңберінде міндеттемелерін жариялайды. Алайда, салық тетіктері туралы мәліметтер керісінше көрсетеді (3-кесте).

3 кесте - ESG принциптерін салық жүйесіне біріктірудің халықаралық тәжірибесі

ESG-компоненті	Стратегиялық мақсаттар	Істің нақты жағдайы	Растайтын деректер / дереккөздер
Environmental	2030 жылға қарай энергия теңгеріміндегі ЖЭК үлесін 15%-ға дейін ұлғайту	2023 жылы ЖЭК үлесі жалпы энергия тұтынудың 4,5% - 4 ғана құрады	ҚР ҰЭМ, 2024; ҚР Энергетика министрлігі
	Көміртегі ізін азайту; экотехнологияны ынталандыру	Жасыл инвестицияларға салық несиелері жок; ҰИИД - тегі экожобалардың үлесі -2-ден аз%	ҚР Мемлекеттік кірістер комитеті, «Бәйтерек» АҚ, 2023

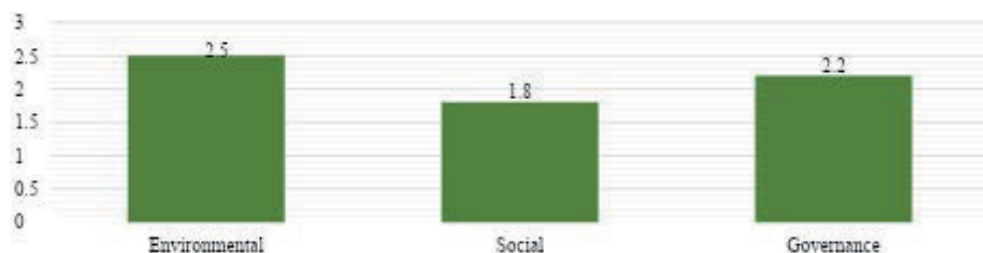
Social	2030 жылға қарай кедейлікті 10%-ға дейін төмендету; әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау	2023 жылы әлеуметтік кәсіпорындар барлық заңды тұлғалардың 0,3% - дан азын құрады; салықтық жеңілдіктер жоқ	UNDP Kazakhstan, 2024; ҚР Статистика комитеті
	Әйелдер мен жастарды қамту және жұмыспен қамтуды кеңейту	Әйелдерді / жастарды жалдайтын жұмыс берушілер үшін салықтық ынталандырудың болмауы; жастар жұмыссыздығының деңгейі-14,6%	ҚР ЕХӘҚМ, 2023
Governance	Корпоративтік жауапкершілікті арттыру; тұрақты есептілікті дамыту	Компаниялардың тек 5,2%-ы қаржылық емес ESG есептілігін жариялайды; оны жүргізу үшін салық жеңілдіктері жоқ	KASE ESG Index, 2024; Ұлттық ESG-шолу

Ескерту – авторлар құрастырған

Бұл деректер стратегиялық қондырғылар мен нақты салық саясаты арасындағы жүйелік алшақтықтың болуын растайды. Мысалы, төмен көміртекті экономиканы дамытудың бекітілген стратегиясына қарамастан, Қазақстанның Салық кодексінде 2024 жылғы жағдай бойынша экологиялық технологияларға, энергия тиімділігіне немесе климаттық инновацияларға инвестициялар үшін салық шегерімдері туралы ережелер жоқ.

Сонымен қатар, World Bank Group (2023) Қазақстанның ESG-рейтингінің нәтижелері бойынша ел «tax system alignment with SDGs» параметрі бойынша «D+» бағасын алды, бұл фискалдық жүйенің тұрақтылық қағидаттарына сәйкестігінің өте төмен дәрежесін көрсетеді. Салыстыру үшін Оңтүстік Кореяда ESG бастамаларына инвестиция салатын компаниялар үшін 20%-ға дейін, Канадада - ESG-linked investment tax credits жүйесі (30%-ға дейін), ЕО-да - «жасыл Салық кодексі» (Green Taxonomy Regulation) жөніндегі директивалар салықтық шегерімдер енгізілді.

Тұрақты даму қағидаттарының Қазақстан Республикасының салық жүйесіне интеграциялану дәрежесін бағалау мақсатында ESG үш бағыты бойынша сараптамалық диагностика жүргізілді. Бағалаудың әдіснамалық негізі қолданыстағы фискалдық тетіктердің сапалық және сандық талдауын, ынталандырушы салық құралдарының болуын, сондай-ақ салық саясатының ұлттық және халықаралық ESG-бағдарларына сәйкестігін қамтыды. Бағалау 10 балдық шкала бойынша жүргізілді, мұнда 0 - ESG интеграция белгілерінің толық болмауы, ал 10 - жетілу мен халықаралық стандарттарға сәйкестіктің жоғары дәрежесі. Нәтижелер төмендегі 2-суретте көрсетілген.

2 сурет. ESG - Қазақстанның салық жүйесінің жетілу индексі (10 балдық шкала бойынша бағалау)

Ескерту – авторлар Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша құрастырған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

Кесте ESG үш компоненті бойынша Қазақстанның салық жүйесінің жетілу деңгейін сараптамалық бағалау нәтижелерін көрсетеді: экологиялық, әлеуметтік және басқару. Бағалау фискалдық құралдарды, ынталандырушы тетіктерді талдау және салық саясатының тұрақты даму қағидаттарына сәйкестігі негізінде 10 балдық шкала бойынша жүргізілді. Экологиялық компонент шығарындылар үшін төлем сияқты негізгі механизмдердің болуына байланысты 10-нан 2,5 ұпай жинады. Алайда жасыл технологиялар мен тұрақты өндіріске ынталандырудың болмауы экологиялық компоненттің әлеуетін шектейді. Әлеуметтік компонент 1,8 баллға бағаланды-фискалдық жүйе әлеуметтік әділеттілік, осал топтарды қолдау және адами капиталды дамыту мәселелерін нашар ескереді. Басқару компоненті (Governance) 2,2 ұпай жинады, бұл ашықтық, ESG есеп беру және корпоративтік жауапкершілік тетіктерінің жеткіліксіз интеграциясын көрсетеді. Барлық үш бағыт бойынша төмен мәндер салық жүйесіне фрагменттелген ESG интеграциясын көрсетеді және оны институционалдық трансформациялау қажеттілігін көрсетеді.

Ұсынылған жылу картасы Қазақстанда, Канадада, Оңтүстік Кореяда және Еуропалық Одақта ESG-бағдарланған фискалдық тетіктерді енгізу дәрежесін салыстырмалы талдауды көрсетеді. Бағалау критерийлері ретінде салық саясатының төрт негізгі бағыты таңдалды: жаңартылатын энергетиканы дамыту үшін салықтық ынталандыру, ESG есептілігін ынталандыру, әлеуметтік салық жеңілдіктері және экологиялық салық салу. Әр санат 0-ден (жоқ) 1-ге дейінгі шкала бойынша бағаланды (толық іске асырылды), аралық бағалау мүмкіндігі бар (0,5-ішінара іске асыру) (3-сурет).

Comparison of ESG-related Fiscal Instruments: Kazakhstan and Developed Economies

	No	No	Absent	Yes
Country				
Kazakhstan	Yes (up to 30%)	Partial	Yes (inclusion)	Yes
South Korea	Yes (20%)	Yes	Yes	Yes
ESG	Yes (taxonomy-based)	Yes	Yes	Yes + ETS
	Renewable Energy Tax Incentives	Incentives for ESG Reporting	Social Tax Incentives	Environmental Taxes / Emissions Charges

3 сурет. Қазақстанның салық жүйесінің ESG-индексі жетілуі (10 балдық шкала бойынша бағалау)

Ескерту – Python бағдарламалау тілін қолдана отырып, авторлар салған

Талдау салық жүйесінің ESG-интеграциясы саласындағы Қазақстан мен дамыған экономикалар арасындағы айқын институционалдық алшақтықты көрсетеді. Қазақстан экологиялық салық салу бөлігінде ғана толық іске асырылуын көрсетеді, бұл ластаушы заттардың эмиссиялары үшін төлемнің қолданыстағы жүйесіне байланысты. Алайда, бұл бағытта да ЕО елдерінде қолданылып жүрген көміртегі бағасының толық механизмі (мысалы, шығарындыларға квота саудасы жүйесі - ETS) жоқ.

ЖӘК-ті дамытуға арналған салықтық жеңілдіктер блогында Қазақстан ешқандай фискалдық ынталандыруды көрсетпейді, ал Канада мен ЕО айтарлықтай салықтық несиелер (30%-ға дейін) және тұрақты жобалар жіктемелері (ЕО таксономиясы) негізінде жүйелі қолдауды ұсынады. Оңтүстік Корея мақсатты жеңілдіктерді 20%-ға дейін жүзеге асырады. ESG-есептілікті ынталандыру ішінара Канадада іске асырылды және ЕО елдерінде және Оңтүстік Кореяда толығымен енгізілді, ал Қазақстанда компанияларды қаржылық емес есептілікті жүргізуге фискалдық және реттеушілік көтермелеу жоқ. Әлеуметтік салықтық ынталандырулар, соның ішінде инклюзивті жұмысқа орналасу, гендерлік теңдік және әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау үшін салықтық жеңілдіктер дамыған елдерде кеңінен қолданылады, бірақ Қазақстанда мүлдем жоқ. Осылайша, жылу картасы базалық экологиялық салық салуды қоспағанда, барлық ESG-компоненттері бойынша Қазақстанның құрылымдық артта қалуын атап көрсетеді және халықаралық ESG-күн тәртібімен және тұрақты салық практикасымен жақындастыру мақсатында кешенді фискалдық трансформация қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстанның жаһандық контекстегі позициясын бағалау үшін ESG-саласындағы салық құралдарын benchmarking жүргізілді. 4-кестеде тәсілдерді кеңейтілген салыстыру берілген:

4 кесте - Халықаралық салық ESG тәжірибелері (2024 жылғы жағдай бойынша)

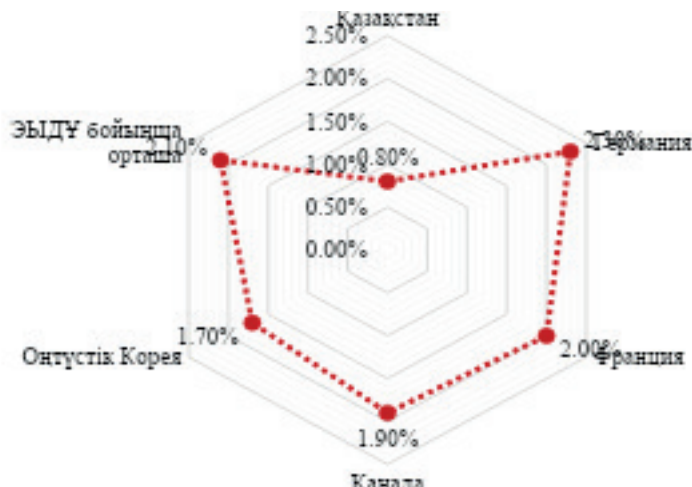
Ел	Көміртегі салығы	Квота саудасы	Салық жеңілдіктері	ESG-есеп беру	Амортизациялық ынталандыру
Қазақстан	Жоқ	Жоқ	Жоқ	Жоқ	Жоқ
Германия	Иә	Иә (EU ETS)	Иә	Иә	Иә
Франция	Иә	Иә	Иә (ҚҚС қоса алғанда)	Иә	Ішінара
Канада	Иә	Ішінара	Иә	Корпоративтік нысанда	Иә
Оңтүстік Корея	Иә (ETS)	Иә	Иә (ҒЗТҚЖ қоса алғанда)	Жоқ	Ішінара

Ескерту – OECD (2025) мәліметтері бойынша авторлар құрастырған. Revenue Statistics – Comparative Tables. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://stats.oecd.org/>, European Environment Agency (2025). Environmental Taxation. <https://www.eea.europa.eu/>, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

4-кестеде келтірілген деректерді талдау салық жүйесіне ESG-құралдарын енгізу деңгейі бойынша Қазақстанның дамыған елдерден айтарлықтай артта қалғанын көрсетеді. Германия, Франция, Канада және Оңтүстік Корея сияқты елдерде экологиялық және әлеуметтік тұрақты тәжірибелерді ынталандыруға бағытталған әртүрлі фискалдық механизмдер жүзеге асырылды. Қазақстан, керісінше, олардың көпшілігінің жоқтығын көрсетеді. Мәселен, көміртекті салық салу (тікелей көміртекті салықтар немесе квота саудасы жүйелері арқылы) барлық салыстырылатын елдерде белсенді қолданылады, ал Қазақстанда мұндай тетіктер тұжырымдама сатысында немесе мүлдем жоқ. Жасыл инвестицияларға салықтық жеңілдіктер - тағы бір негізгі құрал - Францияда, Канадада және Германияда кеңінен қолданылады, ал қазақстандық салық жүйесі бизнестің тұрақты мінез-құлқы үшін ешқандай фискалдық ынталандыруды қарастырмайды. ESG-есептілік салық саясатының элементі ретінде ЕО елдерінде салықтық шегерімдерге немесе жеңілдіктерге байланысты корпоративтік есептер арқылы интеграцияланған, ал Қазақстанда Есептіліктің өзі де, оның салық салумен байланысы да жоқ. Осындай жағдай амортизациялық ынталандырулармен де байқалады - олар Канадада және ішінара ЕО-да жасыл активтерді қолдау үшін пайдаланылады, бірақ қазақстандық тәжірибеде іске асырылмаған. Осылайша, Қазақстан барлық негізгі өлшемдер бойынша ESG-фискализациясы дамыған елдерден төмен. Бұл тұрақты экономиканы қалыптастыруға бағытталған табысты халықаралық тәжірибелерді ескере отырып, республиканың салық жүйесін трансформациялау қажеттігін көрсетеді.

Экологиялық салық салу деңгейіндегі айырмашылықтарды неғұрлым нақты түсіну үшін Қазақстанның және экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына (ЭБДҰ) мүше жекелеген елдердің жалпы ішкі өнімінің (ЖІӨ) құрылымындағы экологиялық салықтардың үлесін салыстыруға жүгінген жөн. Төменде экологиялық фискалдық механизмдердің мемлекетаралық

деңгейде экономикаға интеграциялану дәрежесін көрсететін салыстырмалы визуализация берілген (3-сурет).

4 сурет. Қазақстан мен ЭЫДҰ елдерінің ЖІӨ-дегі экологиялық салықтардың үлесі
Ескерту – OECD (2025) мәліметтері бойынша авторлар құрастырған. Revenue Statistics – Comparative Tables. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://stats.oecd.org/>, European Environment Agency (2025). Environmental Taxation. <https://www.eea.europa.eu/>, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

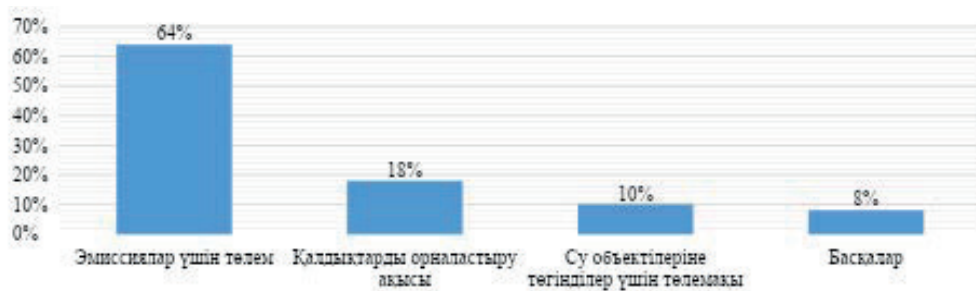
ЖІӨ құрылымындағы экологиялық салықтардың үлесін талдау Қазақстан мен ЭЫДҰ-ның жетекші елдері арасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды айқындайды. Зерттеу көрсеткендей, Қазақстан экологиялық фискалдық белсенділігі бойынша қаралған мемлекеттер ішінде ең төмен деңгейде орналасқан - экологиялық салықтар ЖІӨ-нің шамамен 0,8%-ын ғана құрайды. Мұндай көрсеткіш экологиялық мақсаттарға жетуде және тұрақты даму стратегияларын жүзеге асыруда фискалдық тетіктердің әлеуеті толық пайдаланылмай отырғанын білдіреді.

Салыстыру үшін, Германияда бұл көрсеткіш 2,3%-ды құрайды, яғни үш есеге жуық жоғары. Бұл елде экологиялық фискалдық саясат терең институционалданған және ESG қағидаттарын салық жүйесіне енгізу деңгейі айтарлықтай жоғары. Франция мен Канадада да ұқсас бағыт байқалады: олардың экологиялық салықтарының үлесі тиісінше 2,0% және 1,9% деңгейінде, бұл тұрақты «жасыл» трансформацияны қолдау саясатын растайды.

Оңтүстік Кореяда бұл көрсеткіш 1,7%-ға жуық болса да, Қазақстаннан едәуір жоғары. Жалпы алғанда, ЭЫДҰ елдері бойынша орташа үлес 2,1%-ды құрайды, бұл Қазақстан көрсеткішінен шамамен 2,5 есе артық. Мұндай айырмашылық экологиялық салық салу саласында институционалдық және стратегиялық алшақтықтың бар екенін және ұлттық саясатта ESG-бағдарларды қайта қараудың өзектілігін көрсетеді.

2024 жылғы Қазақстан Республикасындағы экологиялық салықтардың құрылымын талдау олардың ішінде ең үлкен үлесті эмиссиялар үшін төлемдердің алатынын (шамамен 64%) көрсетті. Бұл экологиялық салық саясатының негізгі бағыты ретінде атмосфералық ауаның ластануын бақылауға басымдық берілетінін көрсетеді. Сонымен қатар, қалдықтарды орналастыру төлемдері (18%) және су объектілеріне төгінділер үшін төлемдер (10%) салыстырмалы түрде төмен үлеске ие, бұл осы бағыттардың әлеуеті жеткілікті пайдаланылмай отырғанын білдіреді.

Осылайша, Қазақстандағы экологиялық салық саясатының қазіргі құрылымы негізінен ластану көздерін тікелей реттеуге бағытталған, бірақ ресурстарды тиімді пайдалануды ынталандыратын және энергия тиімділігін арттыратын кешенді механизмдер әлі де жеткіліксіз дамыған. Бұл жағдай экологиялық салық жүйесін жаңғырту қажеттігін және ESG трансформациясы контекстінде фискалдық саясаттың жаңа құралдарын енгізу маңыздылығын айқындайды.

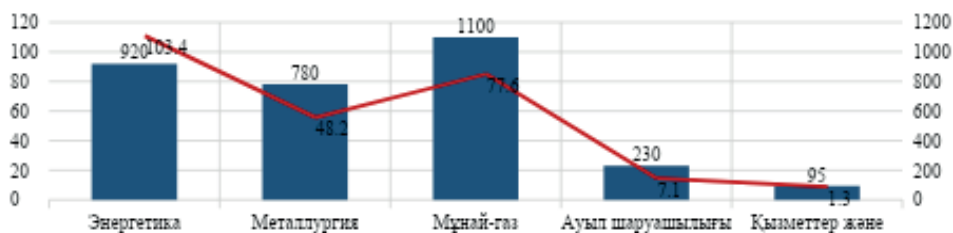

5 сурет. Қазақстан Республикасындағы экологиялық салықтардың құрылымы (2024 ж.)

Ескерту-Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша авторлар жасаған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

2024 жылы Қазақстандағы экологиялық салықтардың құрылымы айқын фискалдық бағытты көрсетеді: түсімдердің 64%-ы эмиссиялар үшін төлемге тиесілі, ал ынталандырушы құралдар іс жүзінде жоқ. Бұл жазалау тәсілінің үстемдігін көрсетеді, онда салық салу негізінен шаруашылық жүргізуші субъектілердің экологиялық мінез-құлқын өзгерту үшін емес, қаражатты алу үшін қолданылады. Қолданыстағы модель «жасыл» инвестицияларды ынталандыруға және ESG принциптерін енгізуге бағытталған мінез-құлық бағытында трансформацияны қажет етеді.

Қазақстандағы экологиялық салық жүктемесінің салалық ерекшелігіне келетін болсақ, ластану деңгейі мен қолданылатын фискалдық шаралар арасындағы елеулі теңгерімсіздіктерді көрсетеді (5-сурет):

6 сурет. Салалар бойынша үлестік экологиялық салық жүктемесі (қосылған құнның 1 млн теңгесіне теңге)

Ескерту - Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша авторлар жасаған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

Қазақстан Республикасының инвестициялық саясатындағы экологиялық технологиялардың рөлін объективті бағалау үшін олардың негізгі капиталға жалпы инвестициялар құрылымындағы үлес салмағын қарастырған жөн. Бұл тәсіл абсолютті өзгерістерді қадағалап қана қоймай, сонымен қатар экономикадағы жасыл инвестициялардың салыстырмалы маңыздылығын анықтауға мүмкіндік береді. Төменде 2019-2024 жылдардағы ДЗМҰ құрамындағы экологиялық технологияларға инвестициялар үлесінің динамикасын көрсететін салыстырмалы кесте берілген (5-кесте).

5 кесте - ДЗМҰ құрылымындағы экологиялық технологияларға инвестициялардың үлесі, 2019-2024 жж.

Жыл	Экологиялық технологияларға инвестициялар (млрд тг)	ДЗМҰ (млрд тг) *	Үлесі, %
2019	94,5	11 062,4	0,85
2020	106,2	12 517,0	0,85
2021	115,4	12 609,8	0,91
2022	109,8	13 568,0	0,81
2023	98,6	14 522,3	0,68
2024	87,2	15 100,0	0,58

Ескерту – ҚР Ұлттық статистика бюросының деректері бойынша авторлар құрастырған <https://stat.gov.kz/ru/>, авторлардың есептеулері

ДЗМҰ құрылымындағы экологиялық технологияларға инвестициялардың үлесі соңғы алты жыл бойы 1%-дан аспай отыр. Бұл жағдай ұлттық инвестициялық саясатта жасыл сектордың нақты басымдық ретінде айқындалмағанын көрсетеді. Айта кету керек, 2020 жыл пандемия салдарынан көптеген стратегиялар қайта қаралған кезең болғанымен, осы уақыттан кейін де оң серпін байқалмай отыр. Керісінше, 2023 жылы бұл көрсеткіш 0,91%-дан 0,58%-ға дейін төмендеп, ең жоғары деңгеймен салыстырғанда шамамен 36%-ға азайды.

Мұндай үрдіс Ұлттық инвестициялық-салықтық саясатта ESG қағидаттарының жеткілікті дәрежеде интеграцияланбағанын дәлелдейді. «Жасыл» экономикаға көшу стратегиялық мақсат ретінде жарияланғанымен, экологиялық

бағыттағы жобаларды қаржыландыруға және инвесторларды ынталандыруға арналған тиімді фискалдық құралдар жүйесі әлі де қалыптаспады.

Қазіргі таңда негізгі шектеулердің қатарында жасыл технологияларға арналған салықтық несиелердің болмауы, экологиялық инвесторлар үшін табыс салығы бойынша жеңілдіктердің жеткіліксіздігі, сондай-ақ мемлекеттік қолдау бағдарламаларына басым қолжетімділіктің болмауы атап өтіледі. Нәтижесінде, экологиялық инвестициялардың көлемі тұрақсыз болып қалып, инвестициялық белсенділік секторлар арасында тең бөлінбей отыр.

2023 жылғы деректер «жасыл» экономикаға инвестициялар құрылымында айқын салааралық теңсіздікті көрсетеді. Негізгі капитал салымдарының едәуір бөлігі жаңартылатын энергия көздерін дамытуға бағытталған, бұл елдің декарбонизация және энергия тиімділігі саясатының басым бағытына сәйкес келеді. Дегенмен, энергия тиімділігі, қалдықтарды басқару және шығарындыларды азайту сияқты маңызды бағыттарда инвестициялық белсенділіктің жеткіліксіздігі байқалады.

Бұл құрылым мемлекеттік және жеке сектордың қолдау басымдықтарын бейнелейді және экологиялық, климаттық және технологиялық бастамаларды теңгерімді дамыту тұрғысынан айтарлықтай сын-қатерлер туындатады. Демек, алдағы кезеңде «жасыл» жобаларға инвестицияларды ынталандырудың салықтық және институционалдық тетіктерін күшейту өзекті болып табылады.

7-суретте Қазақстандағы «жасыл» экономиканың негізгі бағыттары бойынша инвестициялардың үлестік бөлінісі көрсетілген.

7 сурет. Қазақстанның «жасыл» экономикасына инвестициялардың құрылымы (2024)

Ескерту - Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша авторлар жасаған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

Қазақстанның «жасыл» экономикасына инвестициялар бағыттарын талдау жаңартылатын энергия көздері секторында капиталдың өте жоғары шоғырлануын көрсетеді. 2024 жылғы деректерге сәйкес, ЖЭК барлық «жасыл» инвестициялардың 99,4% - құрайды, бұл мемлекеттік және жеке инвестициялық саясаттағы осы бағыттың басымдылығын көрсетеді. Бұл ретте энергия тиімділігін арттыруға және шығарындыларды қысқартуға бағытталған жобалардың үлесі ең аз болып қалады - жиынтығында 1%-дан аз. Мұндай диспропорция тұрақты даму мақсаттарына неғұрлым теңгерімді қол жеткізу үшін инвестициялық портфельді әртараптандыру қажеттігін көрсетеді.

Қазақстандағы табиғат қорғау қызметін мемлекеттік қолдау қоршаған ортаны қорғауға бағытталған бюджеттік шығыстардың құрылымында көрсетіледі. 2024 жылы басымдықтардың ағымдағы шығындарға қарай белгілі бір ауысуы байқалады, бұл осы кезеңде экологиялық саясатты іске асырудың ерекшеліктерін көрсетеді. 8 суретте қаржыландырудың негізгі баптары бойынша мемлекеттік шығыстардың құрылымы көрсетілген.

8 сурет. Қоршаған ортаны қорғауға арналған мемлекеттік шығыстар (2024)

Ескерту - Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің деректері бойынша авторлар жасаған. Статистика комитеті (2025). ҚР Мемлекеттік бюджетінің кірістері бойынша ресми статистикалық деректер – <https://stat.gov.kz>

2024 жылы қоршаған ортаны қорғауға бағытталған мемлекеттік шығыстардың жалпы көлемі 444 млрд теңгені құрады. Оның басым бөлігі – 300 млрд теңге немесе 66,2% – пайдалану сипатындағы шығыстарға жұмсалған. Бұл санатқа мониторинг жүргізу, әкімшілік қамтамасыз ету, сондай-ақ ластану салдарын жою жөніндегі ағымдағы іс-шаралар кіреді. Күрделі салымдар үлесі бар болғаны 150 млрд теңгені (33,8%) құрап, инфрақұрылымды жаңғырту, тазарту құрылыстарын салу және жасыл технологияларды енгізу жобаларына бағытталған.

Мұндай арақатынас қысқа мерзімді операциялық шығындардың ұзақ мерзімді инвестициялардан айтарлықтай басым екенін көрсетеді. Бұл, өз кезегінде, экологиялық саясаттың стратегиялық және алдын алу бағыттылығының әлсіздігін білдіруі мүмкін. Табиғатты қорғау іс-шараларының тиімділігін арттыру үшін қаржыландыру құрылымында ұзақ мерзімді инвестициялық тәсілдердің үлесін арттыру қажет, себебі бұл антропогендік жүктемені жүйелі түрде азайтуға мүмкіндік береді.

Тұрақты даму қағидаттары ресми түрде жарияланғанымен, қолданыстағы салық жүйесі ESG өлшемдерін фискалдық саясатқа толыққанды енгізуде бірқатар институционалдық және әдістемелік кедергілерге тап болып отыр. Жүргізілген талдау көрсеткендей, экологиялық салықтардың құрылуы мен жүзеге асырылуында бірыңғай нормативтік және әдістемелік базаның болмауы, сондай-ақ уәкілетті мемлекеттік органдар арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі негізгі тежегіш факторлар болып табылады.

Сонымен қатар, заңнамалық реттеудің фрагменттілігі, ынталандырушы фискалдық тетіктердің шектеулілігі, процестердің цифрландыру деңгейінің төмендігі және кадрлық әлеуеттің жеткіліксіздігі де экологиялық реформаларды ілгерілетуді қиындатады. Әсіресе бұл мәселе Қаржы министрлігі мен

Мемлекеттік кірістер комитетінің құрылымдарында ESG-сараптама мен экологиялық бағалау саласында айқын сезіледі.

Аталған шектеулер экологиялық салықтардың тиімділігін төмендетіп, оларды экономиканы «жасылдандыру» құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік бермейді. Осылайша, фискалдық саясатты реформалау барысында институционалдық үйлестіру мен ынталандырушы құралдарды күшейту өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Негізгі жүйелік кедергілер мен оларды жеңу бағыттары 6-кестеде ұсынылған.

6 кесте - Қазақстанның салық жүйесіне ESG-интеграциясының құрылымдық және институционалдық шектеулері

Шектеу түрі	Қазақстан Республикасында көрініс
Нормативтік базаның бөлшектенуі	Бірыңғай Экологиялық салық кодексінің болмауы, реттеу актілер бойынша таратылды
ESG интеграциясының жеткіліксіздігі	Салық органдары (МКК) фискалдық әкімшілендіру кезінде экологиялық немесе тұрақты индикаторларды қолданбайды
Әлсіз цифрландыру	Шығарындыларды бақылау, салықтарды есептеу және субсидияларды бақылау үшін орталықтандырылған цифрлық платформа жоқ
Салықтық ынталандырудың болмауы	Салық шегерімдері, жеделдетілген амортизация, экологиялық инвестициялар үшін жеңілдіктер пайдаланылмайды
Кадрлар мен сараптама тапшылығы	Қаржы министрлігі мен МКК құрылымдарында бейінді ESG-талдаушылар мен мамандар жоқ

Ескерту – авторлармен құрастырылған

Институционалдық ортаны талдау Қазақстанда экологиялық салық салудың тиімді жүйесін қалыптастыруға кедергі келтіретін елеулі шектеулердің бар екенін айқын көрсетеді. Негізгі тежегіш факторлар қатарында нормативтік фрагментация, салық практикасына ESG қағидаттарының жеткіліксіз интеграциясы, сондай-ақ цифрлық шешімдер мен кадрлық сараптаманың тапшылығы атап өтіледі. Мұндай факторлар салық саясатының тұрақты даму тетігі ретіндегі әлеуетін толық пайдалануға мүмкіндік бермейді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Қазақстан Республикасының салық жүйесі ESG қағидаттарын енгізудің бастапқы кезеңінде тұр және осы салада нормативтік әрі институционалдық деңгейде фрагменттілік орын алған. Бұл жағдай халықаралық деңгейде ел өз мойнына алған міндеттемелермен - БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттары мен Париж климаттық келісімін орындаумен - қарама-қайшы келіп отыр. Демек, салық саясаты саласында құрылымдық және жүйелі өзгерістер енгізу қажеттілігі туындап отыр.

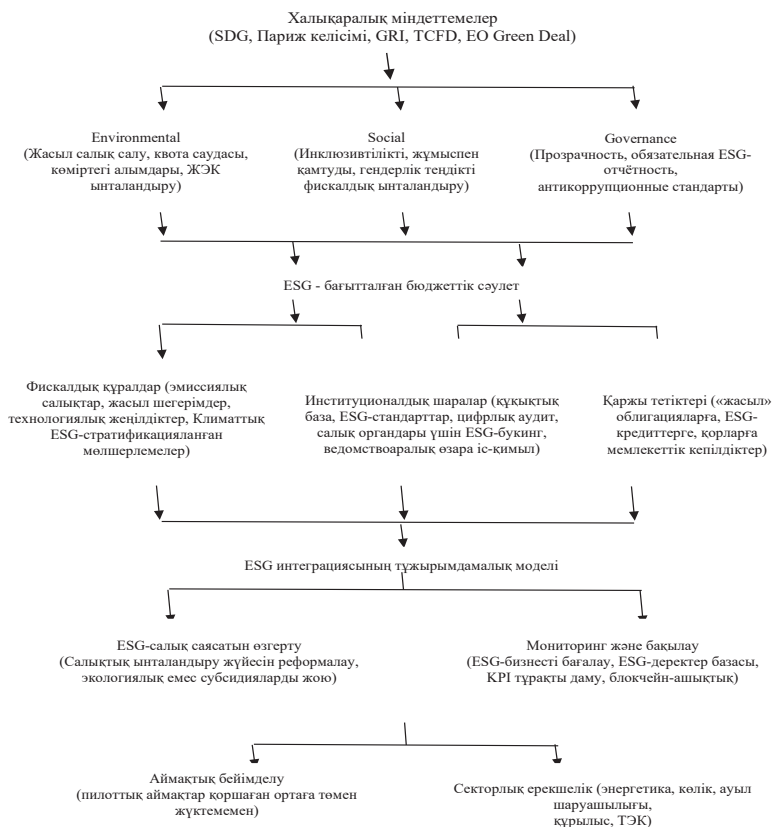
Анықталған теңгерімсіздіктер мен институционалдық тапшылықтарға жауап ретінде Қазақстанның салық жүйесіне ESG-интеграцияның авторлық тұжырымдамалық моделі әзірленді (8-сурет). Бұл модель тұрақты дамуға бағдарланған салық саясатын қалыптастырудың теориялық және практикалық негізін ұсынады.

Мұндай кеңейтілген ESG-интеграция моделін әзірлеу қажеттілігі ішкі және

сыртқы сипаттағы өзара байланысты факторлармен түсіндіріледі. Шетелдік тәжірибені тікелей көшірудің орнына, оны Қазақстанның экономикалық, институционалдық және салалық ерекшеліктеріне бейімдеу аса маңызды. Ұсынылған модель фискалдық саясатты ұлттық тұрақты даму күн тәртібімен үйлестіруге, құрылымдық теңгерімсіздіктерді азайтуға және институционалдық кедергілерді еңсеруге бағытталған интеграциялық негіз болып табылады.

Біріншіден, бұл модель халықаралық міндеттемелерге сүйенеді (SDG, Париж келісімі, GRI, TCFD және т.б.), осылайша ұлттық салық жүйесі мен жаһандық тұрақтылық стандарттары арасындағы сәйкестікті қамтамасыз етеді. Мұндай тәсіл экспортқа бағдарланған экономика жағдайында, әсіресе трансшекаралық реттеудің (мысалы, ЕО CBAM) күшеюі мен сыртқы ESG-талабына жауап беру тұрғысынан ерекше өзекті.

Екіншіден, модель экологиялық салық салумен ғана шектелмей, ESG үш өлшемінің - Environmental, Social және Governance - өзара байланысын кешенді түрде қамтиды. Бұл тәсіл жекелеген фискалдық шаралардан климаттық тәуекелдерді, әлеуметтік инклюзияны және басқару сапасын ескеретін жүйелі салық реформасына көшуге мүмкіндік береді.

9 сурет. Қазақстанның салық жүйесіне ESG-интеграциясының тұжырымдамалық моделі
Ескерту – авторлар құрастырған

Үшіншіден, модель тұрақты салық жүйесінің екі құрамдас сипатын - экономикалық және институционалдық аспектілерін - ескереді. Сондықтан фискалдық құралдармен қатар (экологиялық салықтар, «жасыл» шегерімдер, ESG-стратификацияланған ставкалар) оған нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, ESG-бағалау стандарттарын енгізу, салық мониторингін цифрландыру және кадрлық әлеуетті дамыту сияқты институционалдық шаралар кіреді. Осындай үйлесімді тәсіл ғана жүргізілетін реформалардың тұрақтылығын және олардың ұзақмерзімді тиімділігін қамтамасыз етеді.

Төртіншіден, жеңілдетілген схемалардан айырмашылығы, бұл модель аймақтар мен салалар деңгейінде функционалды бейімделуді қамтамасыз етеді. Бұл Қазақстан үшін ерекше маңызды, оның өңірлік экологиялық асимметриясы (Атырау, Павлодар, Түркістан облыстары) және көміртекті көп қажет ететін секторлардың үлесі жоғары. Модель салалық ерекшеліктер мен ESG тәуекелдерін ескере отырып, салық және ынталандыру құралдарын икемді түрде теңшеу мүмкіндігін ұсынады, бұл оны іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді.

Сонымен, модельдің басты артықшылығы-оның декларативті шешімдерден аспаптық әсерге көшуге бағытталуы. Бұл логикалық байланысты, цифрлық басқарылатын, транспарентті ESG-салық салу инфрақұрылымын құруға мүмкіндік береді, мұнда әрбір элемент - фискалдық құралдан ESG-есептілікке дейін-жалпы жүйеге енгізілген.

Ағымдағы институционалдық құрылымды талдау көрсеткендей, Қазақстан Республикасының салық жүйесінің ESG-жетілуін арттырудың негізгі векторларының бірі экологиялық, әлеуметтік және басқару аспектілеріне назар аудара отырып, нысаналы реформаларды іске асыру болып табылады. Ең перспективалы бағыттар көміртегі салығын енгізу, жасыл салықтық жеңілдіктер беру, әлеуметтік салықтық ынталандыруды дамыту және фискалдық саясаттың ашықтығын күшейту болып табылады. Бұл шаралар трансформациялық потенциалдың әр түрлі дәрежесіне ие және ESG бағалаудың тиісті компоненттеріне әр түрлі әсер етеді.

7-кестеде әр бағыт бойынша өсу әлеуетін бағалау және олардың 2030 жылға қарай салық жүйесінің интегралды ESG бағалауына әсер ету болжамы көрсетілген:

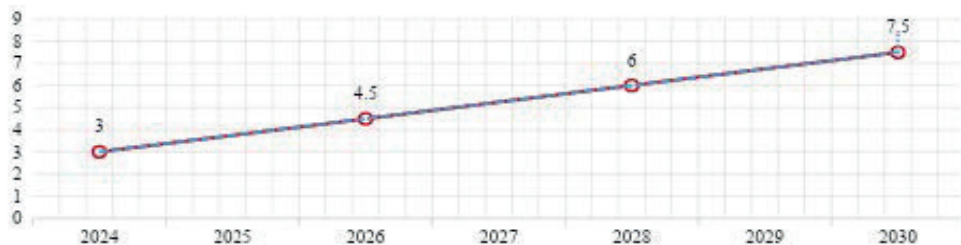
7 кесте - Салық реформаларының ESG-ге әсерін болжау - 2030 жылға дейін жетілу

<i>Реформа бағыты</i>	<i>Өсу әлеуеті</i>	<i>ESG бағалауына әсер ету болжамы (2030 жылға дейін)</i>
<i>Көміртегі салығын енгізу</i>	<i>Жоғары</i>	<i>+2.0 (E)</i>
<i>Жасыл салық жеңілдіктері</i>	<i>Орташа</i>	<i>+1.5 (E, G)</i>
<i>Әлеуметтік салықтық ынталандыру</i>	<i>Орташа</i>	<i>+1.0 (S)</i>
<i>Ашықтық пен есептілікті арттыру</i>	<i>Орташа</i>	<i>+1.0 (G)</i>

Ескерту – авторлар құрастырған

Жоғарыда көрсетілген жорамалдар негізінде осы реформалар дәйекті енгізілген жағдайда Қазақстанның салық жүйесінің ESG-жетілу

серпінінің болжамды сценарийі әзірленді. 10-сурет 2024 жылдан бастап ESG интегралдық индексінің біртіндеп жоғарылауын және 2030 жылға қарай айтарлықтай өсуді көрсетеді.

10 сурет. ESG өсу болжамы-реформаларды енгізу кезінде салық жүйесінің жетілуі

Ескерту – авторлар құрастырған

10-сурет негізгі реформаларды кезең-кезеңімен енгізу шартымен Қазақстан Республикасының салық жүйесінің ESG-жетілуінің тұрақты оң өсу серпінін көрсетеді. 2026 жылға қарай көрсеткіштің айтарлықтай өсуі байқалды - базалық деңгейден шамамен 3 баллдан 4,5-ке дейін, бұл жүйенің көміртегі салығы мен жасыл жеңілдіктерді енгізу сияқты алғашқы қадамдарға жоғары сезімталдығын көрсетеді.

2030 жылға қарай 7,5 мәніне дейін одан әрі өсу ашықтықты арттыруды және әлеуметтік салықтық қолдауды іске асыруды қоса алғанда, институционалдық өзгерістердің жинақтаушы әсеріне байланысты. Өсу серпінді емес, тұрақты және сызықтық түрде жүретінін атап өту өте маңызды, бұл ESG интеграциясына жүйелі және дәйекті көзқарастың қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, болжамды сценарийдің деректері: саяси ерік-жігер мен кешенді реформалау жағдайында Қазақстанның салық жүйесі ESG-жетілудің едәуір жоғары деңгейіне қол жеткізе алады, бұл өз кезегінде елдің инвестициялық тартымдылығын және оның макроқаржы моделінің тұрақтылығын нығайтады.

Қорытынды. Зерттеу барысында тұрақты экономикалық дамудың негізгі элементі ретінде Қазақстан Республикасының салық саясатына ESG-қағидаттарын жүйелі интеграциялау қажеттілігі негізделді. Қолданыстағы салық моделін талдау оның экологиялық, әлеуметтік және басқарушылық мақсаттарға жетудегі шектеулі әсерін анықтады. Қолданыстағы салық салу жүйесі фрагменттік нормативтік базамен, экологиялық және әлеуметтік факторларды есепке алудың жеткіліксіз дәрежесімен, сондай-ақ шектеулі институционалдық икемділікпен сипатталатыны анықталды.

Зерттеудің талдамалық бөлігі ESG-интеграция тұрғысынан Қазақстанның салық жүйесін дамытудың ағымдағы жай-күйі мен әлеуетті векторларын сипаттайтын бірқатар елеулі диспропорциялар мен үрдістерді анықтауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасындағы экологиялық салықтардың деңгейі ЖІӨ-нің 0,8% - менее кем екені анықталды, бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәндерден едәуір төмен. Бұл экологиялық міндеттерді

пешуде және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде фискалдық құралдарды өте шектеулі пайдалануды көрсетеді.

Сонымен қатар, экологиялық салықтардың құрылымы тар және теңгерімсіз болып қалады: барлық түсімдердің 60%-дан астамы ластаушы заттар шығарындылары үшін төлемге тиесілі. Сонымен қатар, төмен көміртекті технологияларды енгізуге, энергия тиімділігін арттыруға және «жасыл» экономикаға көшуге бағытталған ынталандырушы салық тетіктері іс жүзінде жоқ. Мұндай құрылым технологиялық трансформацияға және экономиканың көміртегі ізін азайтуға ықпал етпейді.

Болжалды модельдеу негізінде көміртегі салығын енгізу ең үлкен трансформациялық әлеуетке ие екендігі анықталды. Бұл шараны іске асыру Қазақстанның салық жүйесінің ESG-жетілуінің 2030 жылға қарай +2,0 баллға, негізінен экологиялық компонентті (Е) жандандыру есебінен өсуін қамтамасыз етеді деп күтілуде.

Соңында, сценарийлік талдау реформалардың төрт негізгі бағытын - көміртегіге салық салу, жасыл және әлеуметтік салық жеңілдіктерін беру, ашықтық пен есептілікті күшейту - біріктірілген ESG-салық жүйесін бағалаудың 10 балдық шкала бойынша 7,5 балл деңгейіне дейін өсуін қамтамасыз етуге қабілетті екенін көрсетті. Бұл ең жақсы халықаралық тәжірибеге жақын тұрақты, әлеуметтік жауапты және экологиялық бағдарланған фискалдық модельге көшуге сәйкес келеді.

Қазақстанның халықаралық міндеттемелеріне (ТДМ, Париж келісімі) негізделген және ұлттық экономиканың ерекшеліктеріне бейімделген ESG-интеграциясының авторлық тұжырымдамалық моделі әзірленді. Алғаш рет реформалардың жекелеген бағыттарының (көміртегі салығын енгізу, экологиялық және әлеуметтік салық жеңілдіктері, ашықтықты арттыру) ESG-салық жүйесінің жалпы деңгейіне қосқан үлесін сандық бағалау жүргізілді. Болжамды талдау реформаларды дәйекті іске асыру кезінде ESG-бағалаудың 2030 жылға қарай негізінен экологиялық компонент есебінен 5 баллға өсуіне қол жеткізуге болатынын көрсетті.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы: салық жүйесіне ESG-интеграцияның құрылымдық моделін әзірлеу; фискалдық тұрақтылықты арттырудың болжамды сценарийлерін негіздеу; салықтық реттеуге қатысты ESG-жетілу индикаторлары жүйесін ұсыну.

Нәтижелердің практикалық маңыздылығы оларды стратегиялық құжаттарды (оның ішінде жаңартылған Салық Кодексі мен Тұрақты даму саясатын) қалыптастыру кезінде, «жасыл» экономиканы фискалдық ынталандыру құралдарын әзірлеу кезінде, сондай-ақ салық органдарын институционалдық жаңғырту кезінде пайдалану мүмкіндігінен тұрады.

Осылайша, ESG-қағидаттарын Қазақстан Республикасының салық жүйесіне интеграциялау салық саясатын дамыту бағытын ғана емес, оның тиімділігі мен халықаралық тұрақтылық стандарттарына сәйкестігін арттырудың маңызды тетігін білдіреді.

Әдебиеттер

Bakbergen R. The advancement of ESG standards in Kazakhstan. World Scientific Reports, 2024. — Т. 6. — С. 59–68.

Beisembayev G., Akhmetkyzy A. Assessment of ESG efficiency of oil and gas sector in Kazakhstan. Eurasian Journal of Economic and Business Studies, 2024. — Т. 69, № 1. — С. 87–98.

Ergasheva S.T., Zinovyeva I.S., Abdurashitov A.A. и др. ESG investments in support of the green economy in Russia and Central Asia. В сб.: ESG Management of the Development of the Green Economy in Central Asia. — Springer, 2023. — С. 39–54.

European Commission. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on disclosure of non-financial and diversity information. — Brussels, 2014. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu> (дата обращения: 13.07.2025).

European Commission. Greening the Tax System for a Sustainable Economy. — Brussels: EC Publications, 2022. — 85 с.

Government of Canada. Carbon pricing and Climate Action Incentive Payments, 2023. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.canada.ca/en/services/environment/weather/climatechange/climate-action/pricing-carbon-pollution.html> (дата обращения: 13.07.2025).

Зеленая академия (2023) Интеграция ESG в базовые отрасли экономики Казахстана. Алматы: Центр зеленых технологий.

IFEDC. Analysis the impact of carbon tax on project economics in Kazakhstan. В сб.: IFEDC 2024 Proceedings, 2025. — С. 717–727.

Issayeva G., Ihnatov I., Zhussipova E., Pazilov G. Kazakhstan's carbon tax: economic foundations and European CBAM impact. Journal of Economic Research & Business Administration, 2023. — № 4. — С. 73–86.

Kim J.H., Lee S.Y. ESG tax policy and corporate incentives in South Korea. Asian Journal of Environmental Economics, 2023. — Т. 5, № 2. — С. 84–97.

Maralov A., Kurmanov N., Kirichok O. и др. ESG practice and company performance: evidence from telecommunication sector. Journal of Industrial Policy & Development, 2024. — Т. 8, № 8. — С. 115–128.

Менлик Е. ESG: от корпоративной отчетности к инвестиционным решениям. Экономика и Стратегия, 2023. — № 2. — С. 20–26.

Mukhiyayeva D., Sembiyeva L., Zhagyparova A. Evaluating ESG frameworks: a comparative analysis. Economic Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU, 2024. — № 3. — С. 245–261.

Nurgaliyeva A.M., Jondelbayeva A.S., Niyazbekova Sh.U. Innovative modeling methods for enhanced ESG risk assessment. Journal of Economic Research & Business Administration, 2024. — Т. 150, № 4. — С. 62–78.

Нургалиева Д. Перспективы развития ESG-финансирования в Казахстане. Финансы Казахстана, 2023. — № 4(98). — С. 33–41.

Nurgaliyeva K. Evaluating the impact of ESG on regional development in Kazakhstan: empirical analysis. Eurasian Journal of Economic and Business Studies, 2025. — Т. 69, № 1. — С. 33–47.

OECD. Tax Policy and the Environment: The Role of Taxation in the Transition to Net Zero. — Paris: OECD Publishing, 2023. — 108 с.

PwC Kazakhstan. ESG-Agenda: readiness of business to integrate sustainability into practice, 2024. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://pwc.kz> (дата обращения: 13.07.2025).

Tel K., Smagambet B. State regulation of corporate social responsibility in Kazakhstan. Eurasian Research Journal, 2025. — Т. 7, № 2. — С. 223–241.

Tol R.S.J. The fiscal implications of stringent climate policy. ArXiv preprint, 2023. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://arxiv.org/abs/2306.00253> (дата обращения: 13.07.2025).

References

Bakbergen R. (2024) The advancement of ESG standards in Kazakhstan. World Scientific Reports, 6. — P. 59–68 (in English).

Beisembayev G., & Akhmetkyzy A. (2024) Assessment of ESG efficiency of oil and gas sector in Kazakhstan. Eurasian Journal of Economic and Business Studies, 69(1). — P. 87–98 (in English).

Ergasheva S.T., Zinovyeva I.S., Abdurashitov A.A., et al. (2023) ESG investments in support of the green economy in Russia and Central Asia. In *ESG Management of the Development of the Green Economy in Central Asia*. Springer. — P. 39–54 (in English).

European Commission (2014) Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on disclosure of non-financial and diversity information. Brussels. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu> (accessed: 13.07.2025) (in English).

European Commission. (2022) *Greening the Tax System for a Sustainable Economy*. Brussels: EC Publications (in English).

Government of Canada (2023) Carbon pricing and Climate Action Incentive Payments. Retrieved from <https://www.canada.ca/en/services/environment/weather/climatechange/climate-action/pricing-carbon-pollution.html> (accessed: 13.07.2025) (in English)

Green Academy (2023) *Integraciya ESG v bazovye otrasli ekonomiki Kazahstana* [Integration of ESG in Basic Sectors of Kazakhstan's Economy]. Almaty: Center for Green Technologies (in Russian).

IFEDC (2025) Analysis of the impact of carbon tax on project economics in Kazakhstan. In *IFEDC 2024 Proceedings*. — P. 717–727 (in English).

Issayeva G., Ihnatov I., Zhussipova E., & Pazilov G. (2024) Environmental tax mechanism in Kazakhstan: theoretical approach. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 1. — P. 45–57 (in English).

Kim J.H., & Lee S.Y. (2023) ESG tax policy and corporate incentives in South Korea. *Asian Journal of Environmental Economics*, 5(2). — P. 84–97 (in English).

Maralov A., Kurmanov N., Kirichok O., et al. (2024) ESG practice and company performance: evidence from telecommunication sector. *Journal of Industrial Policy & Development*, 8(8). — P. 115–128 (in English).

Melnik E. (2023) ESG: ot korporativnoj otchyotnosti k investicionnym resheniyam [From corporate reporting to sustainable investments]. *Economics and Strategy*, 2. — P. 20–26 (in Russian).

Mukhiyayeva D., Sembiyeva L., & Zhagyparova A. (2024) Evaluating ESG frameworks: a comparative analysis. *Economic Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU*, 3. — P. 245–261 (in English).

Nurgaliyeva A.M., Jondelbayeva A.S., & Niyazbekova Sh.U. (2024) Innovative modeling methods for enhanced ESG risk assessment. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 150(4). — P. 62–78 (in English).

Nurgaliyeva D. (2023) *Perspektivy razvitiya ESG-finansirovaniya v Kazahstane* [Development prospects of ESG-finance in Kazakhstan]. *Finance of Kazakhstan*, 4(98). — P. 33–41 (in Russian).

Nurgaliyeva K. (2025) Evaluating the impact of ESG on regional development in Kazakhstan: empirical analysis. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*, 69(1). — P.33–47 (in English).

OECD (2023) *Tax Policy and the Environment: The Role of Taxation in the Transition to Net Zero*. Paris: OECD Publishing (in English).

PwC Kazakhstan (2024) *ESG-Agenda: readiness of business to integrate sustainability into practice*. Retrieved from: <https://pwc.kz> (accessed: 13.07.2025) (in English).

Tel K., & Smagambet B. (2025) State regulation of corporate social responsibility in Kazakhstan. *Eurasian Research Journal*, 7(2). — P. 223–241 (in English).

Tol R.S.J. (2023) The fiscal implications of stringent climate policy. *ArXiv preprint*. Retrieved from: <https://arxiv.org/abs/2306.00253> (accessed: 13.07.2025) (in English).

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The Central Asian Academic Research Center LLP follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/ or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the Central Asian Academic Research Center LLP.

The Editorial Board of the Central Asian Academic Research Center LLP will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Ответственный редактор **А. Ботанкызы**

Редакторы: **Д.С. Аленов, Т. Апендиев**

Верстка на компьютере: **Г.Д. Жадырановой**

Подписано в печать 31.10.2025.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

46,0 п.л. Тираж 300. Заказ 5.